

10. Шляхи формування системи забезпечення національної безпеки. // В.І. Ткаченко, Є.Б. Смірнов, О.О. Астахов / *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2015. № 2 (43). С. 3–8 (3–4).

11. Поняття системи забезпечення національної безпеки України. *Право і безпека*. 2003. № 2 (4). С. 57–60 (57).

12. Діяльнісний підхід у дослідженнях забезпечення інформаційної безпеки: об'єкти і суб'єкти. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2012. № 2 (9). С. 18–24 (22).

13. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

14. Про основи національної безпеки [Електронний ресурс] : Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.

15. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

16. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник / Г.П. Ситник. К. : НАДУ, 2011. С. 263.

17. Павлюк К.С. Взаємодія органів державної влади та неурядових громадських організацій у системі забезпечення національної безпеки України : автореф. дис. канд. наук з держ. управління: «Теорія та історія державного управління» / К.С. Павлюк. К., 2016. 23 с.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-1.26>

ЗІБОРСЬВА О.Б.

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

GENESIS OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC RESEARCH OF LEGAL SUPPORT OF HIGHER MILITARY EDUCATION IN UKRAINE

Метою статті є визначення особливостей генези розвитку наукових досліджень правового забезпечення вищої військової освіти в Україні. Встановлено, що визначення у Конституції України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору зумовлює необхідність удосконалення системи вищої військової освіти з тим, щоб остання відповідала викликам часу. Це робить необхідним як переосмислення історичних національних традицій військової освіти, так і врахування зарубіжного досвіду підготовки офіцерських кадрів. Вказане викликає потребу у систематизації наукових досліджень правового забезпечення вищої військової освіти.

Охарактеризовано шляхи розвитку наукових досліджень системи вищої військової освіти в Україні. З'ясовано, що протягом останніх років формується міждисциплінарна школа, в межах якої вивчається система військової освіти. Разом з тим правові аспекти вищої військової освіти досліджені ще не досить, що зумовлює спрямованість наукових пошуків.

Гене́за розвитку наукових досліджень правового забезпечення вищої військової освіти в Україні включає чотири етапи: 1) розбудови військової освіти незалежної України (1991–1998 рр.), в межах якого було сформовано Концепцію військової освіти в Україні (1997 р.). Зміст наукових досліджень охоплював питання спадковості у системі військової освіти та пошуку шляхів застосування національного досвіду у цій сфері; 2) період професіоналізації (1999–2006 рр.), в межах якого відбувається активне вивчення проблем військової освіти методами педагогічних,

---

© ЗІБОРСЬВА О.Б. – аспірант кафедри адміністративного, фінансового та банківського права (ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»)

історичних, правових наук, формується понятійний апарат та узагальнюються національні та зарубіжні здобутки; 3) період стагнації (2007–2011 рр.), в межах якого відбувається зменшення інтересу науковців до проблематики розвитку військової освіти, що було зумовлено комплексом об'єктивних і суб'єктивних причин; 4) період активізації наукових досліджень правового забезпечення військової освіти (2012 р. – по т.ч.), характерним для якого є міждисциплінарний характер наукових праць, широке використання зарубіжного досвіду, зокрема, країн Північноатлантичного Альянсу.

Ключові слова: *освіта, військова освіта, вищий військовий навчальний заклад, наукові дослідження, реформування, правове забезпечення.*

The purpose of the article is to determine the features of the genesis of the development of scientific research on the legal support of higher military education in Ukraine. It has been established that the definition in the Constitution of Ukraine of the strategic course of the state for the acquisition of full membership of Ukraine in the European Union and in the North Atlantic Treaty Organization necessitates improving the system of higher military education so that the latter meets the challenges of the time. This makes it necessary both to rethink the historical national traditions of military education, and to take into account the foreign experience of training officers. In turn, the above causes the need for systematization of scientific research on the legal support of higher military education.

The ways of development of scientific research of the system of higher military education in Ukraine are characterized. It was found that in recent years an interdisciplinary school has been formed, within the framework of which the system of military education is being studied. At the same time, the legal aspects of higher military education have not yet been sufficiently studied, which determines the direction of scientific research.

The genesis of the development of scientific research on the legal support of higher military education in Ukraine includes four stages: 1) the development of military education in independent Ukraine (1991–1998), within the framework of which the Concept of military education in Ukraine was formed (1997). The content of scientific research covered issues of heredity in the system of military education and the search for ways to apply national experience in this area; 2) the period of professionalization (1999–2006), within which there is an active study of the problems of military education by methods of pedagogical, historical, legal sciences, a conceptual apparatus is formed and national and foreign achievements are generalized; 3) a period of stagnation (2007–2011), within which there is a decrease in the interest of scientists in the development of military education, which was due to a complex of objective and subjective reasons; 4) the period of intensification of scientific research on the legal support of military education (2012 – up to the present), which is characterized by the interdisciplinary nature of scientific work, the widespread use of foreign experience in particular of the countries of the North Atlantic Alliance.

Key words: *education, military education, higher military educational institution, scientific research, reforming, legal support.*

Вступ. Визначення у Конституції України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору зумовлює необхідність удосконалення системи вищої військової освіти з тим, щоб остання відповідала викликам часу. Це робить необхідним як переосмислення історичних національних традицій військової освіти, так і врахування зарубіжного досвіду підготовки офіцерських кадрів. Вказане викликає потребу у систематизації наукових досліджень правового забезпечення вищої військової освіти, здійснених з моменту проголошення незалежності України і зумовлює актуальність та важливість теми цієї статті.

Правове забезпечення вищої військової освіти розглядали у своїх роботах Є. Григоренко, А. Зельницький, І. Корж, М. Нецадим, С. Поляков, О. Полякова, О. Сенюк та інші автори. Однак увага науковців здебільшого зосереджувалася на питаннях розвитку самої вищої військової освіти, а не на проблемах генези наукових досліджень у цій сфері, що й зумовлює новизну розглянутої у цій статті проблематики.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей генези розвитку наукових досліджень правового забезпечення вищої військової освіти в Україні.

Результати дослідження. Як справедливо зазначає М.І. Нещадим, військова освіта в Україні має багаторічну історію і тісно пов'язана з розвитком військового будівництва та підготовкою військових фахівців у Російській імперії та колишньому СРСР. Вона як складник загальносоюзної системи підготовки військових спеціалістів загалом виконувала покладені на неї функції. Будучи усталеною, розгалуженою, досить потужною, значною мірою здатною пристосуватися до вимог часу та змін, що відбувалися у військах, вона мала наукові школи в галузі військових наук.

Система військової освіти в СРСР порівняно добре фінансувалася й забезпечувалася необхідним озброєнням і військовою технікою, іншими матеріально-технічними засобами та ресурсами. Водночас військовій освіті в Україні, як і загальнодержавній освіті, були притаманні такі недоліки: консерватизм, уніфікація, авторитарне управління, ізолюваність від світових освітніх традицій; невідповідність структури та змісту навчання вимогам життя і реальній практичній діяльності військових фахівців; недостатня розробленість всебічної системи мотивації навчання; недооцінка місця самостійної роботи курсантів (слухачів) у системі навчання та її значення в формуванні й розвитку особистості фахівця [1].

Додамо, що невід'ємним складником системи радянської військової освіти було формування у військослужбовців дихотомії світоустрою («миролюбні країни Варшавського договору vs розпалювачі війни з блоку НАТО»), яка, як справедливо зауважують І. Коропатнік і І. Шопіна, засвідчила свою повну незастосовність у сучасних реаліях [2, с. 47]. Двополюсна картина світу, попри її вади і зниження ефективності військового управління внаслідок її застосування, зберігає свою привабливість через можливості враховувати не всю різноманітність факторів, необхідних для прийняття рішень військовими посадовими особами, а брати до уваги лише кілька із них. Зрозуміло, що рішення, які приймаються на підставі викривленої оцінки ситуації, не можуть сприяти досягненню поставленої мети [2, с. 48].

Після розпаду СРСР Україні у спадщину залишилася безсистемна сукупність 33 військових вищих навчальних закладів (далі – ВВНЗ) і 73 військові кафедри цивільних вищих навчальних закладів (далі – ЦВНЗ). Військова освіта не відповідала потребам Збройних Сил України і економічним можливостям країни, була надмірною, громіздкою, нерациональною, відділеною від загальнодержавної освіти, не досить врегульованою нормативно-правовими актами [3].

Постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 року № 1410 затверджується Концепція військової освіти в Україні, мета якої визначається так: «Зберегти досягнення вищої військової школи України, її науково-педагогічний потенціал, забезпечити якість підготовки військових фахівців відповідно до сучасних вимог, зменшити витрати на їх підготовку, сформувані і забезпечити розвиток високих моральних якостей громадянина України та захисника Вітчизни» [4].

Після прийняття вказаної Концепції активізуються наукові дослідження в межах спеціальності 20.02.22 – Військова історія. Так, у 2000 році М. Голик захищає кандидатську дисертацію «Формування вищої військової освіти в Україні (1992-1998 р.р.)» [5], а у 2001 році В. Чабаненко за тією ж спеціальністю – дисертацію «Формування методичних вмінь у студентів кафедр військової підготовки вищих цивільних закладів освіти» [6].

Найбільш фундаментальною роботою початку 2000-х років, присвяченою проблемам військової освіти, слід вважати дисертацію М. Нещадима «Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика» на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Головними цілями системи військової освіти автором визначено забезпечення ефективної підготовки військових кадрів відповідно до соціально-державного замовлення; зміцнення обороноздатності держави та морально-психологічного потенціалу Збройних Сил України; внесок у фундаментальну, прикладну і військову науку та її науково-методичний складник; вдосконалення нормативно-правової бази; підвищення якості управління освітою; оптимізацію мережі військових навчальних закладів і науково-методичних установ; збереження в армії і на флоті кращих традицій та започаткування нових; формування позитивного громадського ставлення до Збройних Сил України; забезпечення компенсації фінансових витрат на утримання системи військової освіти [7].

У 2005 році було захищено дисертацію І. Коржа за темою: «Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07. Попри те, що у назві роботи питання військової освіти прямо не позначені, у тексті дисертації ця проблематика розкрита досить повно. Зокрема, І. Корж вказує на необхідність реорганізації система військової освіти з максимальною інтеграцією військової та цивільної освітніх систем [8].

У межах правової науки одним із перших дисертаційних досліджень, присвячених військовій освіті, стала кандидатська дисертація С. Полякова «Організаційно-правові засади військової освіти в Україні (адміністративно-правовий аспект)». У роботі досліджуються правові засади військової освіти в Україні, її принципи та співвідношення із загальною освітою, аналізується структура військової освіти та кожен із її складників. Автором запропоновано визначення таких понять як «системи військової освіти» в широкому та вузькому розумінні, а також поняття «державного управління в системі військової освіти», розглянуто значення військової освіти для забезпечення національної безпеки країни, детально проаналізовано адміністративно-правовий механізм управління в системі військової освіти та розроблено структурну модель управлінської системи. Особлива увага приділена питанням удосконалення вищої військової освіти і застосуванню прогресивної моделі підготовки офіцерів «студент-курсант» [9].

У 2012 році О. Полякова захищає кандидатську дисертацію за темою «Адміністративно-правове регулювання поведінки військовослужбовців Збройних Сил України», в якій частково було розглянуто і питання військової освіти [10]. У 2013 році С. Поляков вже у докторській дисертації «Адміністративно-правові засади забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України» за тією ж спеціальністю також підіймає деякі питання удосконалення військової освіти [11].

Слід також сказати, що дослідження військової освіти здійснювалися й засобами технічних наук. Як приклад можна навести роботу А. Малюги «Інформаційна технологія оцінки якості освіти вищого військового навчального закладу» [12]. У межах філософських наук ці питання розглядала Л. Петрова у своїй роботі «Формування особистості сучасного військового керівника в системі вищої військової освіти України» [13].

Втім, здебільшого проблеми військової освіти досліджували представники педагогічних наук. Це зумовило досить глибоке опрацювання методів і форм педагогічної роботи у вищих військових навчальних закладах і у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, однак питання правового забезпечення функціонування системи військової освіти не привертало таку активну увагу науковців, що спровокувало появу прогалин у її теоретико-методологічному підґрунті.

Останніми роками формується міждисциплінарна школа, в межах якої вивчається система військової освіти. Як приклад можна навести роботу науковця В. Алещенко, в яких на основі поєднання здобутків педагогічних, психологічних і філософських наук визначаються шляхи удосконалення сучасних підходів до побудови системи вищої військової освіти, а саме: змінити підхід до розроблення професійних стандартів для вищої військової освіти; основною моделлю військового фахівця повинна бути модель офіцера-лідера, патріота; базовим наповненням системи загальних, професійних і фахових компетентностей необхідно вважати гуманітарний напрям; визначати компетентності, які зможуть забезпечити ефективне функціонування спеціаліста протягом всієї служби, життя за підходами “hardskills” і “softskills”; запровадити в освітній процес сучасні технології навчання (кейс-технології, кредитно-модульну систему організації навчального процесу та інші) [14]. Слід зазначити і про розвиток наукових досліджень проблем військової освіти у роботах В. Марценківського [15], М. Науменка, Ю. Приходька [16] та інших авторів. Однак правові аспекти вищої військової освіти досліджені ще не досить, що зумовлює спрямованість подальших наукових пошуків.

Висновки. Генеза розвитку наукових досліджень правового забезпечення вищої військової освіти в Україні включає чотири етапи: 1) розбудова військової освіти незалежної України (1991-1998 рр.), в межах якої було сформовано Концепцію військової освіти в Україні (1997 р.). Зміст наукових досліджень охоплював питання спадковості у системі військової освіти та пошуку шляхів застосування національного досвіду у цій сфері; 2) період професіоналізації (1999-2006 рр.), в межах якого відбувається активне вивчення проблем військової освіти методами педагогічних, історичних, правових наук, формується понятійний апарат та узагальнюються національні й зарубіжні здобутки; 3) період стагнації (2007-2011 рр.), в межах якого відбувається зменшення інтересу науковців до проблематики розвитку військової освіти, що було зумовлено комплексом об'єктивних і суб'єктивних причин; 4) період активізації наукових досліджень правового забезпечення військової освіти (2012 р. – по т.ч.), характерним для якого є міждисциплінарний характер наукових праць, широке використання зарубіжного досвіду, зокрема, країн Північноатлантичного Альянсу.

Напрями подальших наукових досліджень мають охоплювати визначення актуальних завдань, які ставить перед правовою наукою реформування системи вищої військової освіти.

Список використаних джерел:

1. Нецадим М.І. Військова освіта в Україні: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 852 с.
2. Шопіна І., Коротатнік І. Роль інформаційної культури у підвищенні ефективності функціонування Збройних Сил України. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2. С. 47–54.
3. Шаталова О.Г., Бараш Ю.Н. Розвиток системи вищої військової освіти України. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3. С. 202–207.
4. Про створення єдиної системи військової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 року № 1410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF/conv#Text>.
5. Голик М.М. Формування вищої військової освіти в Україні (1992-1998 р.р.) : дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2000. 174 с.
6. Чабаненко В.П. Формування методичних умінь у студентів кафедр військової підготовки вищих цивільних закладів освіти : дис. ... канд. пед. наук: 20.02.02. Хмельницький, 2001. 342 с.
7. Нецадим М.І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2004. 400 с.
8. Корж І.Ф. Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 222 с.
9. Поляков С.Ю. Організаційно-правові засади військової освіти в Україні (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2006.
10. Полякова О.С. Адміністративно-правове регулювання поведінки військовослужбовців Збройних Сил України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2012. 200 с.
11. Поляков С.Ю. Адміністративно-правові засади забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2013. 400 с.
12. Малюга А.В. Інформаційна технологія оцінки якості освіти вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. техн. наук: 05.13.06. Київ, 2012. 200 с.
13. Петрова Л.О. Формування особистості сучасного військового керівника в системі вищої військової освіти України : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10. Харків, 2014. 200 с.
14. Алещенко В. Гуманітарна освіта й військова справа в сучасному науковому дискурсі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019. Вип. 2 (42). С. 5–11.
15. Марценківський В.Т. Основні тенденції розвитку військової освіти. *Вісник Національного університету оборони України*. 2010. № 4. С. 76–83.
16. Науменко М., Приходько Ю. Управління якістю військової освіти: теорія, методологія, практика. *Scientific activity in the Armed Forces of Ukraine*. 2009. № 40. С. 40–50.